

PANTER IN DE KELDER

AMOS OZ BIJ DE BEZIGE BIJ

De derde toestand
Hoe genees je een fanaticus
Mijn Michaël
Een verhaal van liefde en duisternis
Plotseling diep in het woud
Verzen van het leven en de dood
Black box
Jeruzalem-trilogie
Dorpsleven
Onder vrienden
Joden en woorden
Dezelfde zee
Judas
Hoe genees je een fanaticus

Amos Oz

Panter in de kelder

Uit het Hebreeuws vertaald
door Hilde Pach

2016

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Copyright © 1995 Amos Oz

All rights reserved

Copyright Nederlandse vertaling © 1998, 2016 Hilde Pach

Derde druk 2016

De eerste druk verscheen in 1998 bij Uitgeverij J.M. Meulenhoff,
Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Panter bamartef*

Oorspronkelijke uitgever Keter Publishing House, Jeruzalem

Omslagontwerp b'IJ Barbara

Omslagfoto © Mohamad Itani/Arcangel

Foto auteur Colin McPherson

Vormgeving binnenwerk Adriaan de Jonge

Druk Koninklijke Wöhrmann, Zutphen

ISBN 978 90 234 9889 6

NUR 302

debezigebij.nl

Voor Dean, Nadav, Alon en Ya'el

Ik ben in mijn leven vaak een verrader genoemd. De eerste keer was toen ik twaalf en een kwart was en in een wijk aan de buitenkant van Jeruzalem woonde. Het was in de zomervakantie, minder dan een jaar voordat het Britse bewind uit het land verdween en de staat Israël werd geboren uit de oorlog.

Op een ochtend stond er plotseling een tekst in dikke zwarte verf op de muur van ons huis, onder het keukenraam: 'Profi is een laaghartige verrader!' Door het woord 'laaghartig' kwam er een vraag bij me op die me ook nu nog interesseert, nu ik dit verhaal zit te schrijven: bestaan er ook verraders die niet laaghartig zijn? Zo nee, waarom had Tsjita Reznik (ik herkende zijn handschrift) dan de moeite genomen het woord 'laaghartig' toe te voegen? En zo ja, in welke gevallen was verraad dan geen laaghartige daad?

De bijnaam 'Profi' had ik al vanaf dat ik heel klein was. Het was een afkorting van 'Professor', vanwege mijn bezetenheid om woorden te onderzoeken. (Ik houd nog steeds van woorden, het verzamelen ervan, het ordenen, door elkaar gooien, omdraaien, in elkaar zetten. Ongeveer zoals liefhebbers van geld doen met munten en bankbiljetten en liefhebbers van speelkaarten met speelkaarten.)

Papa ging om half zeven 's ochtends de deur uit om de krant te halen en trof de tekst aan onder het keukenraam. Tijdens het ontbijt, terwijl hij frambozenjam op een bruine

boterham smeerde, stak hij plotseling het mes bijna tot aan het heft in de jampot en zei met zijn afgemeten stem: 'Heel mooi. Wat een verrassing. Wat heeft zijne majesteit aangericht, dat ons deze eer te beurt is gevallen?'

Mama zei: 'Plaag hem toch niet zo, 's ochtends vroeg al. Het is al erg genoeg dat de kinderen hem plagen.'

Papa droeg kakikleurige kleren, zoals de meeste mannen in de buurt in die tijd. Hij had de bewegingen en de stem van iemand die absoluut gelijk heeft. Hij viste met zijn mes een dikke frambozenklont van de bodem van de pot, smeerde die gelijkelijk uit op de twee helften van zijn boterham en zei: 'Waar het om gaat is dat bijna iedereen tegenwoordig veel te gemakkelijk de uitdrukking "verrader" gebruikt. Maar wat is een verrader? Inderdaad. Een eerloos mens. Iemand die stiekem, achter je rug, ter wille van een of ander dubieus genot, de vijand helpt tegen zijn volk op te treden. Of zijn familie of zijn vrienden kwaad te doen. Verachtelijker dan een moordenaar. En eet nu alsjeblieft je ei eens op. In de krant staat dat er in Azië mensen doodgaan van de honger.'

Mama trok mijn bord naar zich toe en at mijn ei op en het restant van de boterham met jam, niet omdat ze honger had maar om de lieve vrede. En ze zei: 'Wie van iemand houdt is geen verrader.'

Dat laatste zei mama niet tegen mij of tegen papa, maar, aan de richting van haar blik te oordelen, tegen de spijker die boven onze koelkast zat en nergens toe diende.

Na het ontbijt haastten mijn ouders zich naar de bushalte om naar hun werk te gaan. Ik bleef thuis en had tot de avond een oceaan van tijd omdat het zomervakantie was. Allereerst ruimde ik de tafel helemaal af, wat in de koelkast moest in de koelkast, wat in de kasten moest in de kasten en wat in de gootsteen moest in de gootsteen, want ik vond het prettig de hele dag geen verplichtingen meer te hebben. De vaat waste ik af en zette ik omgekeerd in het afdruiptrek. Daarna ging ik alle kamers door en sloot luiken en ramen, zodat ik tot de avond een grot had. De zon en het stof uit de woestijn konden schade veroorzaken aan papa's boeken, die de wanden bedekten, en waar ook zeldzame exemplaren tussen stonden. Ik las de ochtendkrant en legde hem opgevouwen op een hoek van de keukentafel, en mama's broche legde ik terug in haar la. Dit alles deed ik niet als een verrader die boete doet voor zijn laaghartigheid, maar omdat ik van orde hield. Tot op de dag van vandaag heb ik de gewoonte elke ochtend en elke avond een rondje door het huis te maken om alles op zijn plaats te zetten. Vijf minuten geleden schreef ik hier over het sluiten van de luiken en vervolgens ben ik opgehouden met schrijven omdat ik me bedacht dat ik de badkamerdeur dicht moest doen, die misschien wel open wilde blijven; zo klonk in elk geval zijn gemjammer toen ik hem dichtdeed.

Die hele zomer gingen papa en mama altijd om acht uur

's ochtends de deur uit en kwamen ze om zes uur 's avonds terug. De lunch stond voor me klaar in de koelkast en de dagen waren leeg tot aan de horizon. Ik kon bijvoorbeeld het spel beginnen met een handjevol, vijf of tien, soldaten op de mat, of pioniers, landmeters, wegbereiders en fortbouwers, en langzaam maar zeker de strijd tegen de natuurkrachten winnen en vijanden verslaan, vlakten beheersen, steden en dorpen bouwen en wegen ertussen aanleggen.

Papa was corrector en ook een beetje assistent van de redacteur bij een kleine uitgeverij. 's Avonds zat hij aan zijn bureau, omgeven door de schaduwen van zijn boekenplanken, zijn lichaam verzonken in duisternis, alleen zijn hoofd dreef in de cirkel van het licht van zijn bureaulamp, zijn schouders waren gebogen, alsof hij moeizaam omhoogklom door het ravijn tussen de bergen van boeken die opgestapeld lagen op zijn bureau. Dan zat hij tot twee of drie uur 's nachts kaartjes en briefjes vol te schrijven met opmerkingen ter voorbereiding op het grote boek dat hij ging schrijven over de geschiedenis van de joden in Polen. Hij was een principieel en geconcentreerd man, toegewijd aan het idee van gerechtigheid.

Mama hield er daarentegen van haar halflege theeglas nu en dan omhoog te houden en erdoorheen te kijken naar het blauwe licht in het raam. En soms bracht ze het glas naar haar wangen, alsof ze warmte aan de aanraking onttrok. Ze was lerares en gaf les in een tehuis voor pas geïmmigreerde weeskinderen die zich voor de nazi's hadden weten te verbergen in kloosters of afgelegen dorpen en die nu naar ons toe gekomen waren, 'rechtstreeks uit de duisternis van het dal der schaduw des doods', zoals mama zei. En meteen verbeterde ze zichzelf: 'Ze komen uit plaatsen waar de mens de mens een wolf is. Zelfs vluchtelingen onder elkaar. Zelfs

kinderen onder elkaar.' Ik construeerde dan in mijn gedachten de afgelegen dorpen met gruwelgestalten van wolfsmensen en duisternis van het dal der schaduw des doods. Ik hield van de woorden 'duisternis' en 'dal', omdat ik meteen een dal voor me zag dat gehuld was in duisternis, met kloosters en kelders. En van de schaduw des doods hield ik omdat ik het niet begreep. Als ik fluisterend 'schaduw des doods' uitsprak, kon ik bijna een diepe, doffe klank horen, die leek op de klank van de laatste, donkerste toets van een piano. De klank die een spoor van donkere echo's trekt: alsof er een ramp is gebeurd die niet meer ongedaan valt te maken.

Ik ging terug naar de keuken. In de krant zag ik staan dat we leefden in een noodlotszwangere tijd en dat we daarom al onze geestkracht moesten mobiliseren. En er stond ook nog dat de daden van het Britse bewind een zware schaduw over alles wierpen en het Hebreeuwse volk werd opgeroepen de proef te doorstaan.

Ik ging het huis uit, keek om me heen en onderzocht, zoals gebruikelijk bij de Ondergrondse, of er niemand was die mij bespiedde: een vreemde man met een zonnebril, die zich verschool achter een krant, aan het oog onttrokken door de schaduw van het portaal van een van de huizen aan de overkant. Maar de straat leek verdiept in zijn eigen zaken: de groenteman stond een muur van lege kisten te bouwen. De jongen die hielp in de kruidenierszaak van de gebroeders Sinopski sleepte een krakende handkar voort. De kinderloze oude dame, pani Ostrowska, veegde onophoudelijk het stukje stoep voor haar deur, het was zeker al de derde keer vanochtend. De ongetrouwde vrouwelijke arts dr. Grippius zat op de veranda kaartjes vol te schrijven; papa had haar aangemoedigd materiaal te verzamelen en te

proberen herinneringen op te schrijven aan het leven van de joden in haar geboortestad Rosenheim, en de petroleumverkoper reed langzaam voorbij met zijn kar, de leidsels loom op zijn knieën, hij klingelde met een handbel en zong tegen zijn paard een liedje van verlangen in het Jiddisj. Daar stond ik dan en bekeek opnieuw, nauwkeurig, het zwarte opschrift: 'Profi is een laaghartige verrader,' misschien was er nog een nietig detail dat een nieuw licht op de zaak kon werpen. Door haast of angst was de laatste letter van het woord *boged* (verrader) zo geschreven dat het leek of er *boger* (afgestudeerde) stond, zodat je in mij ook een laaghartige afgestudeerde kon zien in plaats van een laaghartige verrader. Die ochtend had ik er alles voor gegeven om een afgestudeerde te zijn.

Dus Tsjita Reznik had een 'Bileamsdaad' verricht.

Meneer Zeroebavel Gichon, de godsdienstleraar, had ons in de klas uitgelegd: 'Een Bileamsdaad. Iemand wil je vervloeken, maar het blijkt een zegen te zijn. Zo zei bijvoorbeeld de vijandelijke Britse minister Ernest Bevin in het parlement in Londen dat de joden een koppig volk zijn. Daarmee deed hij een Bileamsdaad.'

Meneer Gichon had de vaste gewoonte zijn lessen te kruiden met grapjes die niemand grappig vond. Vaak gebruikte hij zijn vrouw als onderwerp voor zijn schertspogingen. Toen hij ons een passage uit het boek Koningen wilde verduidelijken, zei hij bijvoorbeeld: 'Zwepen en gesels. Gesels zijn honderdmaal erger. Ik tuchtig jullie met zwepen en mijn mevrouw tuchtigt mij met gesels.' Of: 'We hebben een passage: "als het geknetter van dorens onder een pot, zo is het lachen van de dwaas". Prediker 7. Zo klinkt mevrouw Gichon als ze lacht.'

Ik zei een keer tijdens het avondeten: 'Die meester Gichon,

er gaat bijna geen dag voorbij zonder dat hij zijn vrouw ver- raadt in de klas.'

Papa keek mama aan en zei: 'Dat kind van jou is beslist stapelgek geworden.' (Papa hield van het woord 'beslist', en ook van de woorden 'onmiskenaar', 'overduidelijk', 'inderdaad ja.')

Mama zei: 'Waarom probeer je niet eens te vragen wat hij je wil vertellen, in plaats van hem te beledigen? Jij luistert nooit echt naar hem. Naar mij ook niet en naar niemand. Misschien alleen naar het nieuws op de radio.'

'Alles,' antwoordde papa geduldig en weloverwogen, zo- als altijd principieel weigerend zich in een ruzie te laten be- trekken, 'alles heeft minstens twee kanten. Alles op een paar heethoofdige types na, zoals bekend.'

Ik wist niet wat heethoofdige types waren, maar ik wist maar al te goed dat dit niet het moment was om daarnaar te vragen. Daarom liet ik ze met zijn tweeën bijna een volle minuut tegen elkaar zwijgen, ze hadden soms van die stil- tes die leken op armpje drukken, en pas toen zei ik: 'Behal- ve schaduw.'

Papa keek me schuin aan met zijn sceptische blik, zijn bril halverwege zijn neus, en knikte. Hij had zo'n blik die uitdrukte wat we bij bijbellen geleerd hadden: 'En hij ver- wachtte, dat de wijngaard goede druiven zou voortbren- gen, maar hij bracht wilde druiven voort,' en boven zijn bril gluurden zijn blauwe ogen naar mij, bloot, teleurgesteld in mij en in de hele jeugd en in het falende onderwijssysteem, waarheen hij een vlinder gestuurd had om een pop terug te krijgen: 'Over welke schaduw heb je het? Waar is een scha- duw?'

Mama zei: 'In plaats van hem de mond te snoeren zou je misschien kunnen proberen erachter te komen wat hij je

duidelijk wil maken. Hij probeert immers iets duidelijk te maken.'

En papa: 'Mooi. Inderdaad ja. Welnu, zeg me dan eens, waarop wenst meneer vanavond te doelen? Over welke geheimzinnige schaduw wil hij ons ditmaal verslag doen? De schaduw der bergen die hij aanziet voor bergen? Of de schaduw in: als een slaaf, die hijgt naar schaduw?'

Ik stond op om naar bed te gaan. Hij moest niet denken dat hij enige verklaring van me kreeg. Maar in mijn welwillendheid zei ik toch: 'Behalve de schaduw, papa. Jij zei daar net dat alles minstens twee kanten heeft. En je had bijna gelijk. Maar je vergat dat de schaduw bijvoorbeeld altijd maar één kant heeft. Ga het maar onderzoeken als je me niet gelooft. Misschien moet je zelfs een paar proefjes doen. Je hebt me immers zelf geleerd dat er geen regel is zonder uitzondering en dat het absoluut verboden is te generaliseren. Je bent helemaal vergeten wat je me geleerd hebt.'

Dat zei ik. Toen stond ik op, zette de afwas in de gootsteen en ging naar mijn kamer.

DRIE

Ik zat op papa's stoel aan zijn bureau, trok het grote woordenboek en de encyclopedie uit de boekenkast en begon zoals ik van hem geleerd had op een van de lege kaartjes een woordenlijst samen te stellen:

Verrader. Verklikker. Informant. Spion. Saboteur. Deserteur. Vijfde colonne. Collaborateur. Geheim agent. Infiltrant. Dubbelspion. Mes in de rug. Afvallige. Intrigant. Contractbreuk plegen. Zijn ziel aan de duivel verkopen. Mol. Provocateur. Brutus (zie: Rome). Quisling (zie: Noorwegen). En op echtelijk gebied: een ander hebben. Ontrouw zijn. Overspel plegen. Vreemdgaan. En overdrachtelijk: heilig boontje. Wolf in schaapskleren. Veinzer. Valsaard. Iemand met twee gezichten. Januskop. Judas (alleen in de christelijke talen). 'Een trouweloze ten dage der benauwdheid' (Spreuken 25:19).

Ik deed het woordenboek dicht: het duizelde me. De lijst die ik had overgeschreven op een leeg kaartje van papa werd een dicht bos; in de schaduw van de bomen splitsten zich talloze paden waaruit zich nog veel meer paadjes vertakten, opgeslokt door het duister van het struikgewas, ze kronkelden, ontmoetten elkaar, kwamen even samen en splitsten zich weer, ze leidden naar schuilplaatsen met grotten, varens, doolhoven, nissen, rotsspleten, verlaten dalen,

wat een wonder, hoe konden plotseling de infiltrant en de informant en de intrigant, het mes en het boontje, de wolf, de mol, de afvallige en de overspelige elkaar kruisen? En wie was Judas? Welke duistere daad hadden Brutus en Quisling begaan? En ook: varens, paden, varen, padden. (Tot op de dag van vandaag mag ik geen encyclopedie of woordenboek openslaan als ik aan het werk ben. Als ik dat eenmaal heb gedaan, is er een halve dag verloren.) Het kon me niet meer schelen wat ik was: een verrader, een twistzoeker, een stapelgek kind, want de hele ochtend zeilde ik over de watervlakten van de encyclopedie, onderweg kwam ik langs de wilde Papoea-stammen, bestreken met oorlogskleuren, en langs vreemde kraters op sterren waar een hels vulkanisch vuur brandde, of die juist bevroren waren en in eeuwige duisternis gehuld (school daar soms de schaduw des doods?), ik legde aan bij eilanden en dwaalde door eeuwige moerassen, stuitte op menseneters en ascetische grotmonniken, door God vergeten zwarte joden uit de tijd van de koningin van Seba, en ik las over de continenten die elk jaar een halve millimeter uit elkaar drijven. (Hoe lang kon dat uit elkaar drijven doorgaan? Gezien het feit dat de aarde rond was, zouden ze elkaar over miljarden jaren immers aan de andere kant weer tegenkomen!) Toen zocht ik Brutus en Quisling op en wilde ik ook Judas opzoeken, maar onderweg strandde ik bij 'lichtjaren', die mij doorkliefden met een meeslepend zoet verlangen.

Tegen de middag bracht de honger mij van de oorsprongen van het heelal naar de keuken terug. Ik schrokte staande het eten naar binnen dat mama voor me in de koelkast had achtergelaten: grutten. Een gehaktbal. Soep. Vergeet niet alles een paar minuten op te warmen op het petroleumstel en denk eraan het petroleumstel daarna uit te doen. Maar ik

warmde het niet op: dat vond ik zonde van de tijd. Ik wilde zo snel mogelijk klaar zijn en teruggaan naar de verdwenen nevels. Maar toen ontdekte ik onder de deur een opgevouwen briefje waarop in het handschrift van Ben-Choer stond:

Mededeling aan de laaghartige verrader. Vanavond half zeven dien je je zonder uitstel te melden op het jou bekende punt in Tel-Arza om voor de krijgsraad-te-velde te verschijnen op beschuldiging van ernstig verraad op grond van het artikel betreffende vriendschappelijke omgang met de Britse vijand.

Was getekend: de Organisatie vos - Generale Staf - Eenheid Interne Veiligheid en Onderzoek.

p.s. Je dient uitgerust te zijn met trui, waterfles en hoge schoenen misschien wordt je de hele nacht verhoord.

Allereerst verbeterde ik met potlood: vriendschappelijke en niet vriendschappelijke. Word en niet wordt. Toen leerde ik de inhoud van het briefje uit mijn hoofd in overeenstemming met de instructies, verbrandde het in de keuken, gooide de as in de wc en spoelde door, zodat er geen bewijsmateriaal zou achterblijven, voor het geval dat de Britse geheime politie huiszoeking zou doen. Toen ging ik weer naar het bureau en probeerde terug te keren naar de nevels en de wijde verten van de lichtjaren. Maar de nevels waren opgelost en de lichtjaren uitgedoofd. Vervolgens confisqueerde ik nog maar een leeg kaartje van papa's stapeltje en noteerde daarop: 'De toestand is ernstig en zorgwekkend.' En ik schreef: 'Maar ons hoofd zal niet buigen.' Toen vernietigde ik het kaartje en zette het woordenboek en de encyclopedie terug op hun plaats. Er was angst.

Die ik meteen diende te overwinnen.

Maar hoe?

Ik besloot wat postzegels te sorteren: Barbados en Nieuw-Caledonië waren allebei met één postzegel in de verzameling vertegenwoordigd. Ik had ze allebei weten te lokaliseren in de grote Duitse atlas. Ik zocht chocola, die er niet was. Ten slotte ging ik terug naar de keuken en likte twee lepeltjes van papa's frambozenjam op.

Niets hielp. Het stond er slecht voor.